

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

AUGUST 1980 NUMMER 8

Indhold

Poul Svensson: Frøslevskrinets fundsted	209
Henrik Fangel: Naffet 30 i Haderslev – endnu engang	215
Lars N. Henningsen: Købmandshuset Boysen i Flensborg 1809–1876	222
Anne-Helene Michelsen: Bag de gamle døre i Åbenrå III	228
Bog anmeldelse	233
Den store egnsvandring	237
Grænselandsdagbog	237

Dansk Centralbibliotek for Slesvig

Et tilbud:

På grund af en række udgivelser i de kommende måneder gennemfører Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig en prisnedsættelse på tidligere bøger. Bøgerne kan bestilles hos Deres egen boghandler eller gennem Padborg Boghandel, Nørregade 16, 6330 Padborg (tlf. (04) 67 31 08). Padborg Boghandel har vore udgivelser i kommission. Ved køb af bøger for et beløb på mindst 150 kr. fremsender Padborg Boghandel bøgerne portofrit. I prisen er inkluderet 22 % moms.

1. Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen. Erinnerungen. 1966. 303 s. Indb. 15.00 kr.
2. H. V. Gregersen: Niels Heldvad 1564–1634. Ein Schleswiger der nordischen Renaissance – ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 1967. 272 s. ill.. Indb. 10 kr.
3. Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen. Historiker aus dem schleswigschen Grenzland. (1840–1897). 1967. 160 s. ill., indb. 10 kr.
4. Nørre og Sønder Gøs herred. Red. af Poul Kürstein. 1969. 250 s. ill., indb. 15 kr.
5. Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. 1971. 121 s. hft. 10 kr.
6. L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851–1864. 1971. 295 s. ill., indb. 20 kr.
7. Søren Ryge Petersen: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en sydslesvigsk kommune i 1973. 1975. 132 s. hft. 20 kr.
8. Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945–1954. 1975. 200 s. ill., hft. 30 kr.
9. Barn og ung i Flensborg 1920–1945. Red. af Lars H. Schubert og Johan Runge. 1977. 335 s. ill., indb. 90 kr.
10. Paul Tappe: Det gamle Læk i billeder og tekst. 1977. 119 s. ill., indb. 45 kr.

Af Dansk Centralbiblioteks udgivelser kan endnu bestilles:

11. Katalog over Den sønderjydske Litteratur. Flensborghus Bogsamling. 1935. 167 s., hft. 10 kr.
12. Læs om Sønderjylland. Et udvalg af bøger og bidrag. Ved Poul Kürstein. 1964. 118 s., hft. 5 kr.
13. Litteratur om Slesvig – et udv. af bøger indg. i Den slesvigske Samling 1964–1971. Ved Gert Fabrin. 1973. 65 s. + reg. Stencil. hft. 10 kr.
14. Litteratur om Slesvig – et udvalg af bøger indg. i Den slesvigske Samling 1972–1978. Ved Viggo Bøhrnsen Jensen. 1979. 109 s. ill. hft. 30 kr.
15. Anna Kjems: Spind selv på hånden. 2. oplag 1979. 24 s. ill. hft. 29,75 kr.

Ved bestilling af nr. 13 og 14 følger nr. 11 og 12 gratis med.

Følgende bøger er udsolgt: Vores egne vindver. Ved Poul Kürstein. 1967. Barn i Flensborg 1890–1945. Ved Poul Kürstein. 1972 og 1973. (Helmut Leckband: Krigsfangelazaretten i Tamanskajagaden. 1973, er overtaget af Gyldendal og kan endnu købes).

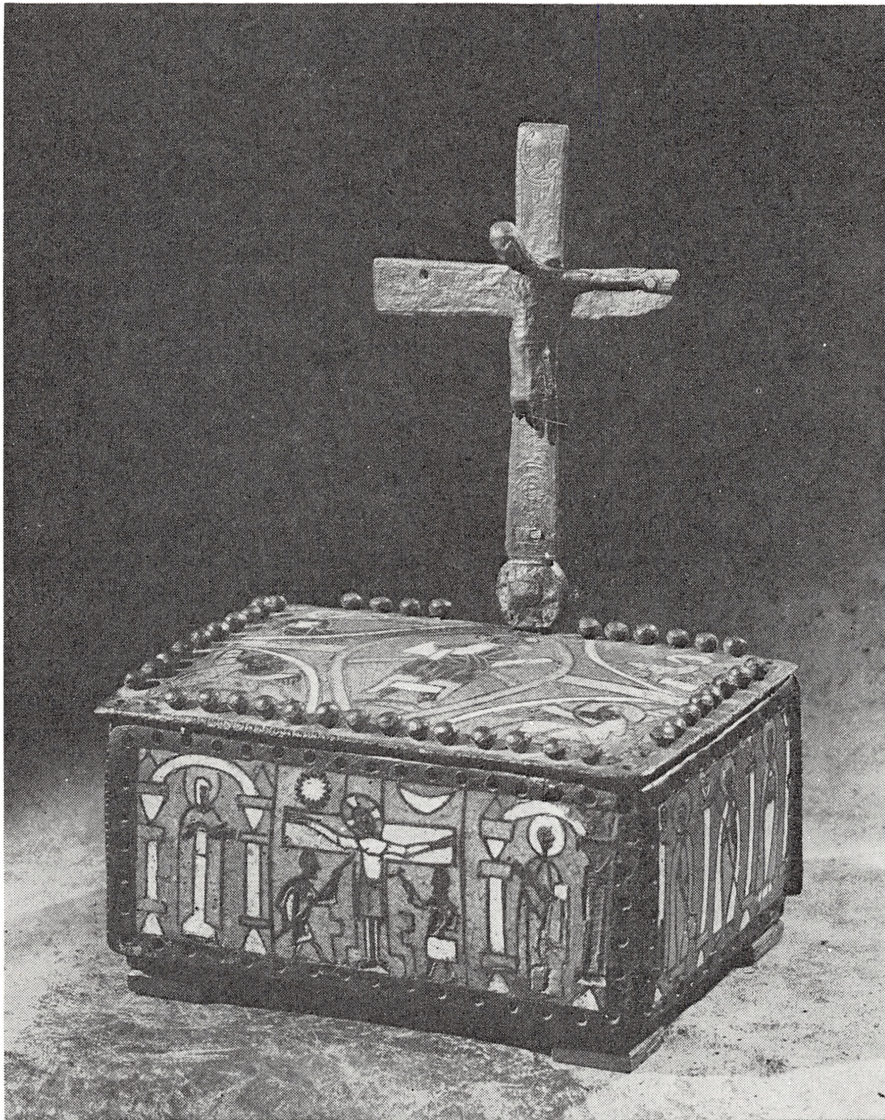
Der vil i næste nummer af Sønderjysk Månedsskrift komme et eller flere subscriptions tilbud på nye udgivelser.

Med venlig hilsen
Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig

Postkortbogen Hejlsminde. Den gamle Grænse 1864–1920

Hejlsminde set på gamle postkort med historisk tekst og optegnelser. Pris 35,00 kr.

Bent Eliassen, Cedervej 8. 6000 Kolding. Tlf. (05) 52 98 87.

Frølevskrinet blev fundet i 1872 af Rasmus Jørgensen fra Ellund. Skrinet er fra o. 1100–1150. Menes at være et dansk eller nordtysk arbejde udført i grubeemalje på kobberplader. Det er navnlig sammensætningen af de blå, grønne og hvide farver, der giver skrinet dets sjældne skønhed. Alle kanter, kugler og konturer har været forgyldt. Krucifikset på skrinets bagkant tyder på, at det har været anvendt som rejsealter.

Skrinet har en længde på 19 cm. Det blev fundet som løse plader, også krucifikset fulgte løst med.

Skrinet blev ført over grænsen og indleveret på Nationalmuseet af lærer Jens Madsen, Ellund.

På grund af ombygning på Nationalmuseet, er skrinet ikke udstillet for tiden, og det vil næppe blive udstillet før sidst på året. (Foto: Helge Krempin, Nationalmuseet.)

Frøslevskrinets fundsted

AF POUL SVENSSON

Det var en bonde fra Ellund, ikke fra Frøslev, der for godt hundrede år siden fandt Frøslevskrinet, da han gravede tørv.

Gymnasielærer Poul Svensson, Frøslev, påviser, at fundstedet var lidt nord for den nuværende grænse – i Ellund mose, som er navnet på den del af Frøslev mose, Ellundbønderne ejede.

»Ejede« er det helt korrekte udtryk, for efter 1945 beslaglagde Kommisarius for konfiskation af tysk og japansk ejendom de moseparceller, som tyske statsborgere ejede, deriblandt den parcel, i hvilken Frøslevskrinet var fundet af en Ellundbonde, som forærede det til Nationalmuseet.

For en del år siden spurgte jeg den gamle smed i Frøslev, Johan Meyer, om han vidste, hvor Frøslevskrinet var blevet fundet. Jeg husker, det forbavsede mig, at han sagde, at det var fundet i Ellund mose. På et kort, som jeg havde medbragt, indtegnede han det areal, hvor skrinet var blevet fundet, og vi aftalte, at vi en dag skulle tage derud sammen, så ville han vise mig præcis, hvor stedet var.

Men andre ting kom i vejen, og inden jeg fik taget mig sammen, var det for sent. Johan Meyer var i mellemtiden afgang ved døden.

På samme måde gik det åbenbart for R. P. Sørensen, Padborg. I et læserbrev i Jydske Tidende onsdag den 19. marts 1980 skriver han bl.a. følgende:

»Om findestedet dette, at da den nuværende grænse blev draget, kom det på tale at flytte visse museumsgenstande til den side af grænsen, hvor de efter findestedet hørte hjemme. Museumsfolk var da i Frøslev for at

finde en mand, der vidste nøjagtigt, hvor klenodiet var fundet. Det vidste Carsten Gregersen, svigersøn af Karsten Thomsen, far til nulevende Karsten Thomsen Gregersen. Han sagde senere til mig: »Det var meget tæt ved grænsen, men det var på dansk side«. Han betonedede ordet meget. Desværre blev min tanke om at få ham med ud i mosen til udpegning af findestedet ikke realiseret, og nu er det for sent. Jeg burde have været der og sat et eller andet mærke. Findereens navn eller tilnavn har vi fra Carsten Gregersen.«

En dag spurgte jeg kromanden i Frøslev, Carsten Jørgensen, hvis barndomshjem i Pluskær grænsede lige op til mosen. Han vidste ikke noget, men han lod spørgsmålet gå videre til vicetoldinspektør Daniel Otzen, og nu var forbindelsen etableret. Det viste sig nemlig at Daniel Otzens onkel, Asmus Petersen fra Ellund syd for grænsen, var et barnebarn af den mand, der i sin tid havde fundet skrinet.

Hans bedstefar, Rasmus Jørgensen, fandt skrinet under tørvegravning i Frøslev mose, som er beliggende vest for Frøslev. Men da moseparcellerne i den ende af mosen tilhørte bønderne i Ellund, blev området kaldt for Ellund mose, og vejen, som bønderne fra Ellund benyttede sig af, når de skulle ud i mosen, hedder den dag i dag Ellund Mosevej.

I bogen »Bov Sogn« udgivet af Historisk Samfund for Bov Sogn, står der på side 118 bl.a. følgende at læse:

»Initiativet til at føre skrinet til København vidner om Frøslevs danskhed. Finderen hed Hans Jørgensen og kaldtes Vesten, fordi han stammede fra Vestre (syd for den nuværende grænse).«

Det er ikke alene i »Bov Sogn« men også i Nationalmuseets protokol og for øvrigt alle steder, hvor fundet omtales, at Hans Jørgensen nævnes som finderens, men det er forkert. Det var ganske vist i hans moseparcel, at skrinet blev fundet, men det var hans søn, Rasmus, der fandt det.

Asmus Petersen fortæller, at hans oldefar Hans Jørgensen, ikke blev kaldt Vesten, fordi han skulle stamme fra Vestre. Han stammede ikke fra Vestre, men fra Ellund. Årsagen til hans tilnavn var en anden. Hans Jørgensens far hed nemlig også Hans Jørgensen. Hans Jørgensen den ældre boede i den østlige ende af Ellund, og Hans Jørgensen den yngre boede i den vestlige ende af Ellund, og for nu at kende forskel på de to, opkaldte man den yngre efter hans verdenshjørne.

Rasmus Jørgensen, eller Asmus, som der står i de officielle papirer, er født 18.8.1842, og har således været 29 eller 30 år, da han fandt skrinet. Det er desværre ikke muligt at bringe et billede af Rasmus Jørgensen, for til trods for mange opfordringer ønskede han ikke at lade sig fotografere.

Asmus Petersen er i dag 80 år gammel, men han er rask tilbens, og han tog gerne med ud i mosen til påvisning af fundstedet.

Selv om det var 40 år siden, han sidst havde været i mosen for at slå hø, var der ingen usikkerhed eller vaklen at spore. For en, der ikke er stedkendt, ser hele området temmelig ensartet ud: en vild natur, hvor græsset vokser i høje tuer, og med en spredt bevoksning af lave buske og enkelte træer.

Asmus Petersen standsede og sagde:

»Det må være det stykke, vi står ved her, men jeg må først ned og se i den anden ende, for der må være et firkantet gaf, hvor vi har strøget tørv.«

Der var ganske rigtigt et firkantet hul i den anden ende, og Asmus Petersen sagde: »Ja, det her har jeg gravet, og nu skal vi så

godt og vel halvvejs tilbage, og der skal så være et gaf.« Det slog til, og Asmus Petersen standsede ved hullet og sagde: »Jamen her er det. Her er skrinet fundet, her har Bedstefar gravet.«

Alle tørveudgravninger var forbavsende hurtigt groet efter, og egentlig var alt, hvad der var tilbage af dem, kun ujævnheder i terrænet, men når man netop ved denne udgravning stadig kunne se en nogenlunde klar markering af stedet, skyldtes det, at man af sparehensyn havde gravet dybere end de andre. Asmus Petersen husker, at hans forældre altid fortalte, at Rasmus aldrig kunne få det dybt nok, – alt kom med.

For mig var det interessant at se, at fundstedet lå lige midt i den parcel, Johan Meyer for flere år siden havde indtegnet på mit kort.

Asmus Petersen har ikke selv snakket med sin bedstefar om fundet, for han var kun ca. 5 år gammel, da hans bedstefar døde, men hans forældre, Lorenz og Marie Petersen har ofte fortalt om det. Selv ordskiftet huskes.

Rasmus Jørgensen må have stået på bunden af udgravningen, da han fandt skrinet,

Krathuse 30,0

NÖRREKÆR

NEDER-MARK

Plusker Gd.
Plusker

RÖRENG

FRÖSLEV MOSE

POKSKER

SONDERKÆI

Knös

Vmt

Skole

Vmt

Kogang

Brogård

Lund and

Ellund Mosevej.

mener A.P., for det var kun lige, at han kunne nå at smide tørven op i formen. Det var under arbejdet her, at han pludselig fik øje på noget på skovlen, der skinnede blankt, og han råbte over til Lorenz Post, der stod og gravede i et hul i nærheden:

»Kom herover og se, Lorenz, hvad jeg har fundet.«

Lorenz kom til, og da han så, hvad han havde fundet, sagde han:

»Hvis det ikke er det rene pure guld, Rasmus, må du spytte mig lige i ansigtet.«

Der må åbenbart have været mere guld på skrinet dengang, end der er i dag.

Når bogen »Bov Sogn« hævder, at det vidner om Frøslevs danskhed, at skrinet kom til København, så kan det næppe være helt

Kort over mosearealet. Den indrammede parcel er angivet af Johan Meyer. Fundstedet, der er mærket med et kryds, har Asmus Petersen markeret.

Numrene til venstre angiver grænsepælene på grænsen mellem Danmark og Tyskland. Nord er opad på kortet.

Reproduceret med tilladelse fra Geodætisk Institut (A. 366/80). Copyright.

rigtigt, idet skrinet jo blev indleveret fra Ellund.

I et brev dateret den 6.11.1921 stilet til museumsdirektør Mackeprang, skriver Carsten Gregersen bl.a. følgende:

»En sønnedatter af nævnte »Hans Jørgen Vesten« – – – er gift med gårdejer Lorenz Petersen i Ellund og har meddelt, at derboende lærer Madsen i Ellund har bevæget hendes bedstefar til at sende fundet til København. Hun beder nu herved om at måtte få et fotografi af nævnte lille alter, hvis det ikke volder for megen udgift for museet.«

Det får hun, og i et brev dateret den 30. 12.1921 takker hendes mand Lorenz Petersen bl.a. med følgende ord:

»For den ulejlighed, De har gjort Dem, for at gøre os den glæde at sende os et fotografi af det skrin, vores fader havde fundet i mosen, er vi Dem meget taknemmelig. Særlig min kone, da hun ikke ejer et fotografi af hendes far, da han døde tidligt, så dette er en pæn erindring, som vi højt anerkender.«

Så heldig var lærer Jens Madsen, som i 1881 bor i København, ikke.

Ellund Mose, hvor skrinet blev fundet.

I et brev til museet dateret den 30.12.1881 fortæller han, at Hans Jørgensen i Ellund, for hvem han for en 8–9 år siden indleverede et relikvieskrin, nu har bedt ham spørge museet, om det ikke var muligt at få et billede af Frøslevskrinet, og at han gerne vil betale for det, men museet svarer, at der eksisterer ikke noget billede, men at de for egen regning gerne må sende en kunstner eller en fotograf.

Under et af mine besøg hos Asmus Petersen fortalte jeg, at jeg havde en kopi af det takkebrev, som hans far, Lorenz Petersen havde skrevet til Nationalmuseet den 30.12.1921 og at jeg nu ville læse det op for ham. Men netop som jeg skulle til at læse, snappede Asmus brevet fra mig, tog det op til øjnene og studerede det meget længe og grundigt. Derpå rakte han det tilbage til mig med følgende ord: »Det er ikke min far, der har skrevet dette brev, for han kunne ikke skrive dansk, kun tale det. Det er mig selv, der har skrevet brevet for ham.«

Asmus Petersen mente, at findelønneren havde været på 40 rigsdaler, men han understregede, at han ikke turde sige det med be-

stemthed.

I museets beretning står der, at findelønneren var på 10 rigsdaler, og i et brev fra museet til lærer Madsen dateret den 14.12.1872 står der følgende:

»I henhold til museets skrivelse af 12. sept. d.å. undlader det ikke herved at tilstille Dem medfølgende 4 bøger

Worsåe: Nordiske Oldsager
samme : Sønderjyllands Oldtidsminder
Engelhardt: Thorsbjerg Mosefund
samme : Nydams Mosefund

hvilke det anmodes Dem godhedsfuldt at ville besørge til gårdmand Hans Jørgensen Vesten i Frøslev, Flensborg amt, som en anerkendelse af den tjeneste, han har vist museet ved at overlade samme det interessante relikvieskrin.«

Men det var ikke en bonde fra Frøslev, men en bonde fra Ellund, der skænkede Danmark det kostelige klenodie. Til gengæld beslaglagde Danmark hans mose efter 1945, og det har naturligvis skabt nogen bitterhed hos Asmus Petersen. Jordlovsudvalget ligger vist stadig med den. Mon ikke det var på tide at levere den tilbage til familien igen?

Naffet 30 i Haderslev - endnu engang

AF HENRIK FANGEL

Adjunkt Henrik Fangel, Åbenrå, har været en ihærdig forkæmper for bevarelsen af ejendommen Naffet 30 i Haderslev. Nu har hans og mange andres bestræbelser ført til målet. Ikke blot nr. 30, men flere andre nabohuse er fundet bevaringsværdige – og dermed er et enestående provinsbymilieu sikret for eftertiden.

I Sønderjysk Månedsskrifts aprilnummer 1979 (s. 113–126) fortalte jeg om jernstøberierne i Haderslev. Anledningen var et lokalplanforslag om nedrivning af blandt andet Naffet 30, forhuset til Wolfgang Petersens jernstøberi, opført i 1851. Jeg sluttede min beretning med ønsket om, at huset måtte blive bevaret som det eneste tilbageværende minde om det vigtige kapitel i byens historie, som Wolfgang Petersens jernstøberi er.

Min artikel blev fulgt op af en indsigelse imod lokalplan-forslaget. Indsigelsen gik på at Naffet 30 burde bevares og ikke nedrives. Også andre ønskede huset bevaret og indsigelse imod nedrivningsplanen gjorde blandt andre museumsinspektør Peter Dragsbo, Esbjerg Museum, lederen af Nationalmuseets købstadundersøgelser museumsinspektør Poul Strømstad, museumsinspektør Steen Andersen, Haderslev Museum, Selskabet til bevarelse af gamle bygninger i Haderslev samt en gruppe personer, der kaldte sig Haderslev Boliggruppe. I alt indkom 20 protester eller ændringsforslag, hvilket Jydske Tidende den 4. december betegnede som en rekord ved et lokalplan-forslag.

Peter Dragsbo har beskæftiget sig meget med denne periodes bygninger og vil være kendt for sin bog »Mennesker og huse i Åbenrå 1840–1920«. I et indlæg i Jydske Tidende den 4. marts 1979 skrev han om Naffet 30: »I hele Danmark findes ikke sådan et hus. Et par huse på Nikolaj Plads i København har visse ligheder, men ellers er de nærmeste paralleller at finde i nogle huse i Flensborg, på Nystaden og i Rådhusgade – men ingen af disse facader kan i kvalitet helt måle sig med Haderslevhuset. For landets økonomiske og sociale historie er det imidlertid lige så vigtigt, at Naffet 30 er det mest storslåede vidnesbyrd om industrialismens start i provinsen. Og her står Naffet 30 ikke alene. Skråt overfor ligger endnu et bevaret jernstøberi: Naffet 33, bygget 1853 af jernstøber Josua Petersen. Huset er i en for landet lige så sjælden engelsk nygotik, og her er endda fabriksbygningerne bevaret bagved. I disse to huse har Haderslev altså et intakt tidligt industrielt miljø som intet andet sted i landet. Det ville være en ulykke, om der gik skår i det, og en skandale, hvis Haderslev by ikke forstod at tage vare på det!«

Offentlig debat

Fristen for indgivelse af protester eller ændringsforslag udløb den 21. april og byrådet kunne tidligst den 21. maj igen behandle lokalplanforslaget med henblik på en endelig godkendelse, men det skete ikke. Sagen trak ud, men de lokale aviser vendte flere gange tilbage til sagen.

Den 2. juni refererede Vestkysten teknisk udvalgs formand, socialdemokraten Per Koustrup, der fortalte, at også Det Særlige Bygningssyn under fredningsstyrelsen var gået ind i sagen og i en skrivelse til kommunen havde påpeget, at Naffet 30 burde bevares; men: »jeg savner en efterskrift om, at bygningssynet vil bevilge nogle penge til istandsættelsen af ejendommen ... Vi er helt på det rene med, at ejendommen har en værdi, men ejerne (Regia-konsortiet) vil tilsyneladende ikke investere penge i at bevare den, og den ligger uden for saneringsområdet. Med de penge, vi i dag har til rådighed til saneringsopgaver kan jeg ikke anbefale, at kommunen økonomisk støtter en istandsættelse af Naffet 30, for det vil gå ud over den igangværende sanering, og det vil være meget forkert«. Per Koustrup sluttede: »Foreløbig ligger teknisk udvalg underdrejet i en slags venteposition. Vi vil gerne høre nærmere om, hvad Det særlige Bygningssyn har tænkt sig. Et er sikkert: En istandsættelse af ejendommen bliver meget kostbar, og der kan ikke ændres på f. eks. den store og upraktiske rumhøjde, uden at der skal ændres på facaden, som er det særligt interessante ved ejendommen. Men hvis der skaffes mulighed for at bevare ejendommen, vil vi ikke stå i vejen herfor.«

Den 22. oktober kunne Vestkysten i en overskrift meddele: »Naffet 30 får måske alligevel en chance for at blive bevaret«. Landsretssagfører P. Buch fra Regia-konsortiet oplyste her til avisen, »at man sammen med repræsentanter fra kommunen har holdt et møde med repræsentanter for fredningsstyrelsen. Herfra blev der udtrykt interesse for at bevare de nuværende bygninger. Desuden blev det tilkendegivet, at man ville søge at skaffe økonomiske midler til formålet«.

Byrådsmøde

Der synes altså stadig at være håb, men halvanden måned senere så sagerne pludselig helt anderledes ud. Den 6. december var

der byrådsmøde og punkt 20 på dagsordenen var »Indstilling om godkendelse af lokalplan C 12-01 for et boligområde ved Naffet og Sejlstensgyde.« I en bemærkning hertil hed det: »De indkomne protester og ændringsforslag er behandlet i teknisk udvalg, der var af den opfattelse, at de foreliggende indsigelser stort set svarer til hvad man havde forventet, da lokalplanen i sin tid blev godkendt i udvalget«.

Forud for mødet udtalte Per Koustrup den 6. december til Vestkysten, at »vi har ingen mulighed for at forhindre nedrivningen ... Det er ikke teknisk udvalg der har bedt om nedrivningen af de fire ejendomme. Det må man huske. Ejendommene er i privat eje, og de ligger uden for kommunens saneringsområde.«

Kommunen var negativ

Kommunen hverken ville eller kunne gå ind i en bevaringsaktion, for en blot middelmådig sanering af de pågældende ejendomme ville koste ca. 4 mill. kroner. »Kommunen har i forvejen et saneringstab på en million kroner om året, og det er hvad kommunen magter,« udtalte Per Koustrup.

Baggrunden for disse udtalelser synes at være kommuneplanlovens bestemmelser om, at kommunen er forpligtet til at overtage ejendomme, hvortil den nægter at give nedrivningstilladelse, hvis der er søgt herom. Kommunen var altså ikke villig til at påtage sig de udgifter, der ville blive følgen af en overtagelse.

Samme dag som der var byrådsmøde kunne man i Jydske Tidende læse en udtalelse af arkitekt Thøger Thomsen fra Regia-konsortiet, der ikke forstod, »at mennesker, som end ikke havde studeret de fire gamle huse nærmere, kan protestere mod det lokalplanforslag, som Haderslev Byråd nu skal tage stilling til.

Han hæfter sig ved, at mange af de protesterende er unge skoleelever bosiddende

Naffet nr. 30 i Haderslev. Facaden af forhuset. Bygningen er opført i 1851 af jernstøberier Wolfgang Petersen.

uden for kommunen, og han mener, at der var langt flere protester, da byrådet behandlede lokalplanforslag for Årø Sund-marinaen og butikscntret ved Østergade end i den aktuelle sag på Naffet. Han kunne forstå indvendingerne, hvis de kom fra beboere i området og er i øvrigt overbevist om, at enhver, som så husene efter i sømmene, ville give konsortiet ret i, at nedrivning er den eneste udvej.

De protesterende skoleelever var en gymnasieklasse på Haderslev Katedralskole, der sammen med deres lærer i samfundsfag havde gennemgået kommuneplanloven og havde brugt lokalplan-forslaget fra Naffet som et eksempel på, hvordan borgerne skal høres og hvordan lovgivningen søger at inddrage borgerne i beslutningsprocessen. Klassen havde brugt mange timer på at sætte sig ind i lovgivningen og husets historie og havde naturligvis også været nede at se husene efter i sømmene. Formanden for teknisk udvalg, Per Koustrup, havde været på skolen for at diskutere med klassen, som havde sluttet sit arbejde med at indgive et ændringsforslag under navnet Haderslev Boliggruppe og gående ud på at Naffet 30 ikke blev nedrevet.

På denne baggrund må det siges at være en grovhed, at arkitekten her hefter sig ved, at det netop er skoleelever, der har protesteret. Det må dog være en væsentlig opgave for skolen at lære eleverne om det samfund de lever i, og i en tid, hvor der tales så meget om nærdemokrati, og hvor man ad lovgivningens vej søger at styrke borgernes indflydelse på beslutningsprocessen, forekommer det at være en særdeles god ide at benytte et konkret lokalplan-forslag til at lære eleverne herom. I øvrigt har enhver borger ret til at gøre indsigelse uanset om han eller hun er skoleelev, pensionist, skraldemand eller direktør og uanset hvor han eller hun bor. Det fremgår af kommuneplanloven og er altså gældende lov, uanset om man kan lide det eller ej.

Kommunen står fast

På byrådsmødet den 6. december stemte 19 medlemmer for lokalplanens uændrede vedtagelse. Socialdemokraten Krista Lyngby undlod at stemme. Hun kunne på den ene side godt forstå dem, der har protesteret mod at rive Naffet 30 ned, men kunne på den anden side ikke acceptere den kommunale udgift, en bevaring af bygningen ville medføre. SF'eren Hans Daugård Peters stemte imod og udtalte blandt andet: »Jeg fornemmer klart, at kommunen mangler det redskab, som et reguleret boligmarked giver, nemlig til at sikre, at ejendomme ikke bliver købt op for så at blive overladt til forfald og forsømmelighed i en række år, indtil det bliver så forfaldent at der ikke er andet at gøre end at rive det ned.«

Alligevel mulighed for fredning?

Daugård Peters rører her ved noget helt centralt. Spørgsmålet er nemlig om det ikke er konsortiet selv, der har en stor del af ansvaret for det forfald, som arkitekt Thøger Thomsen i Jydske Tidende den 6. december, nævner som en af de væsentligste årsager til, at det vil være alt for dyrt at sætte husene i stand. Når huse i flere år får lov til at stå tomme og uopvarmede, vil de uvægerligt forfalde. Ruder bliver slået ind, ubudne gæster trænger ind og indretter sig, og husene bliver mere og mere udsat for vejr og vind, uden at ejerne gør noget for at forhindre forfaldet. Det er desværre en fremgangsmåde, som er benyttet andetsteds i Haderslev, og som heller ikke er ukendt fra andre byer. Et kommunalt påbud om at holde ejendommen i forsvarlig stand og at sørge for udlejning ville kunne forhindre, at sådanne huse forfalder, så de er umulige at redde fra nedrivning. Men det er naturligvis et alvorligt indgreb i den hellige, almindelige, private ejendomsret.

Løbet var altså kørt, dødsdommen over husene var afsagt, den manglede blot at bli-

Naffet fra venstre numrene 30, 28, 26 og 24. Husrækken er fotograferet fra nordvest af P. Dragsbo.

ve eksekveret. Men der skete ikke noget. Husene blev stående!

Konsortiet havde et projekt klart til ca. 4 mill. kr. med huse i Nyboderstil, som det blev sagt, en række ens huse i bleggule sten og med røde tegl, delt op i mindre enheder og forskudt i forhold til hinanden. Arkitekt Thøger Thomsen regnede, i følge Jydske Tidende den 6. december, med at nedrivningen af de gamle huse på Naffet kunne indledes kort efter byrådsgodkendelsen af lokalplanen.

Langt hen på foråret 1980 stod husene der stadig; bulldozeren lod vente på sig, og så begyndte der at gå rygter om at husene skulle fredes. I slutningen af juni bekræftede aviserne, at rygterne var sande. Den 27. juni kunne man i Vestkysten læse, at husene på Naffet nu sættes i stand. Naffet 30, 32 og 34 fredes, mens nr. 36 er i en sådan stand, at det må nedrives. Af aviserne synes det at fremgå, at det var aftalt spil, at byrådet ved-

tog lokalplanen, for der blev fortsat ført forhandlinger for at redde bygningerne. Fredningsstyrelsen, det vil sige Det særlige Bygningssyn, havde her fat i den lange ende, for i og med at synet vedtog at frede husene, blev der også åbnet for pengekassen. Til istandsættelse af Naffet 30, Wolfgang Petersens hus, ydes et tilskud på 350.000 kr. og til Naffet 32 og 34 et lån på 200.000 kr., der forrentes med 6½ % og i afdrag skal der betales 2½ % om året.

Det lykkedes at finde nogle lokale håndværksmestre, der var villige til at gå igang med istandsættelsen på disse vilkår: fredning og statstilskud hhv. lån, og Regia-konsortiet har derfor afhændet de fire huse for 675.000 kr., »ikke meget over købsprisen for nogle år siden«. Naffet 30 blev overtaget af Nielsen og Christensens Byggeforsretning på Naffet 39 og nr. 32, 34 og 36 købtes af bygmester Åge Jepsen, Starup og tømrerfirmaet Reinold Jørgensen ved Kurt og Peter

Naffet nr. 34 og 32, set fra nordøst.
Foto Henrik Fangel.

Jørgensen, Haderslev.

Konsortiet er altså sluppet ud af besværlighederne uden andet tab end udgifterne til projektering af det nybyggeri, som nu blev opgivet.

Også Haderslev Kommune er sluppet for udgifter, idet den i og med lokalplanens godkendelse klart har tilkendegivet, at den ikke økonomisk ønsker at engagere sig i en bevarelse.

Staten har endnu engang tilkendegivet, hvor højt den vurderer Haderslevs mange bygningshistoriske og arkitektoniske kvaliteter. Dens indgriben viser, at de indsigelser, der gik på en bevarelse af Naffet 30 på grund af ejendommens særlige kvaliteter, ikke var grebet ud af luften, men at der virkelig var

hold i argumenterne, hvor svært det end havde været at få dem akcepteret lokalt.

Husene indrettes nu med ejerlejligheder. I Naffet 30 indrettes fem ejerlejligheder, hvoraf den største i hele første sals længde bliver på 164 m², den mindste 60 m². Istandsættelsen vil koste 1,2 mill. kr. og kvadratmeterprisen bliver på ca. 3000 kr. I Naffet 32 indrettes tre ejerlejligheder og i nr. 34 to ejerlejligheder. Alle lejligheder udstyres med fjernvarme, kælder og loftsrum til hver lejlighed og fælles udenomsfaciliteter med have og tilkørsel syd for bygningerne, så der bliver mulighed for at lave garager eller carporte. Desuden får istandsættelsen en kvalitet, der er i overensstemmelse med bevaringsønsket, og det gælder både udvendigt

og indvendigt, men samtidig får lejlighederne en standard, der fuldt ud svarer til tidens krav.

Arkitekt på projektet er Erik Einar Holm, Jørgen ved Roslev, der har været fredningsstyrelsens konsulent og sagkyndige i spørgsmålet om bevarelsen af disse huse på Naffet. Det bliver også ham, der tegner det nye hus, der skal erstatte nr. 36.

Sagen om husene på Naffet har altså fået en lykkelig udgang, og det skal undertegnede være den første til at glæde sig over. Alligevel efterlader hele denne sags forløb en ret klar fornemmelse af, at kommuneplanlovens intentioner om borgernes medindflydelse har meget vanskeligt ved at blive opfyldt. I dette tilfælde stødte bevaringsinteresser sammen med stærke økonomiske interesser, og bevaringsinteresserne er her helt klart den svage part. De protesterende blev mødt med udtalelser om, at de slet ikke havde taget husenes tilstand i betragtning, at ingen af dem ville gå i spidsen for et foretagende der kunne overtage husene og bekoste restaureringen, ja, det blev endog fremført som et belastende forhold, at mange af de protesterende var unge skoleelever bosiddende uden for kommunen! Den bemærkning, der ledsagede teknisk udvalg indstilling til byrådet på mødet den 6. december var dog nok det værste slag i ansigtet på dem, der havde protesteret. Den efterlod uvægerligt det indtryk, at man i Haderslev kommune mener, at kommuneplanlovens bestemmelser om borgernes medindflydelse blot er en narresut, og at borgernes ret til at blande sig blot er et spil, der skal overstås, før man alligevel gør som man hele tiden har ønsket.

I Haderslev har efterhånden en hel del lokalplan-forslag været til høring hos borgerne. På byrådsmødet den 6. december behandlede man foruden forslaget om nedrivning af Naffet-husene også et forslag om nedrivning af en række huse i Storegade og et forslag om et ridebane-anlæg ved Stadion. Alle disse forslag blev vedtaget uændrede. Det

samme gjaldt forslaget om en stor marina i Årøsund, som byrådet vedtog tidligere på året. I intet tilfælde blev der taget hensyn til de protester, der blev indgivet, allerhøjest blev nogle detaljer ændret ud fra ændringsforslag, som var indkommet.

Et principspørgsmål

Det kan naturligvis fremføres, at der ikke er nogen grund til at ændre noget, hvis det kommunale lokalplans-forslag rummer den bedste løsning i en konkret sag, men ofte vil der være tale om flere alternative muligheder. Såsnart en alternativ mulighed koster penge, specielt for kommunen, er det imidlertid i realiteten meget svært at trænge igennem. Der er i sådanne tilfælde reelt ikke tale om nogen form for medindflydelse. Alle indvendinger vil kunne tilbagevises under henvisning til de barske økonomiske realiteter, og uden at indvendingernes argumentation behøver at tages op til seriøs overvejelse. Dette rejser spørgsmålet om kommuneplanlovens princip om borgernes medindflydelse ikke er en illusion. Der kan aldrig blive tale om lige parter i sådanne sager. Borgerne vil altid være de svage.

I en erklæring om byfornyelse, udstedt i Flensborg i 1969 står der: »De gamle bydele er resultatet af generationers byggevilje og byggelyst. De er ikke skabt af vor generation. Her har nutiden som opgave at bygge videre. Man må tage hensyn til det eksisterende. Hvis de, der værdsætter det eksisterende, ikke tage til orde i perioder som den nuværende, hvor så meget nyt bliver skabt, pådrager de sig skyld over for eftertiden, ligesom også de gør, som ikke er beredt til at lytte«.

Denne udtalelse kan måske stå som en ledetråd fremover, således at dialogen mellem dem, der ønsker at bevare, og dem, der ønsker at bygge nyt, bliver mere rimelig og mere lige.

Anna Magdalena Boysen, f. Jacobsen, 1790–1848. Indgik ægteskab med Hans Boysen 17. maj 1811. Foto efter maleri i privat eje.

Købmandshuset Boysen i Flensborg 1809-1876

AF LARS N. HENNINGSEN

En regnskabsbog, der blev afleveret til Landsarkivet, Åbenrå, inspirerede arkivar Lars N. Henningsen, Åbenrå, til denne artikel, i hvilken han skriver om den samfundsøkonomiske baggrund for et flensborgsk købmandshus' fremgang og senere stagnation i midten af 1800-tallet.

Det er meget sjældent muligt i detaljer at belyse livet i et købmandshus i 1800-årene. Kun få regnskaber er bevaret. Landsarkivet

har for nylig modtaget en kopi af en værdifuld regnskabs- og optegnelsesbog fra købmandshuset Boysen i Flensborg.¹ Bogen belyser særdeles anskueligt Flensborgs økonomiske udvikling i tiden før og efter 1864.

1. LA Åb Erich Gustav Boysen: Familien-Notizen und Jahres Bilanz, 1. bd., priv. ark. acc. nr. 1141. Originalen, som er i slægtens eje, er venligst udlånt til kopiering i landsarkivet af Gitte Simony, Kokkedal.

Hans Boysen Lor. Sohn 1787–1870. Foto efter maleri i privateje.

Palmesøndag 1831 fejrede man konfirmation i et af Flensborgs solide købmandshjem, firma Hans Boysen Lor. Sohn.² Hans Boysens søn Erich Gustav gik ind i de voksnes rækker og skulle begynde på en uddannelse, så han engang kunne overtage faderens forretning. Hans Boysen var startet som selvstændig købmand i 1809, og trods svære tider for Flensborgs handel efter 1814 arbejdede han sig frem med dygtighed og spar-

sommelighed. Pengene blev hentet hjem ved udenrigshandel, og sønnen Erich Gustav måtte begynde karrieren nedefra. I 1831–32 tjente han som dæksdreng på sejladser til Riga, men fra 1832 gik rejsen år efter år mod vest, til Dansk Vestindien. Her hentede ikke blot faderen, men Flensborgs købmænd i almindelighed, deres rigdomme i disse år. Som jungmand og letmatros tjente Erich Gustav kun beskedent – fra 9 til 30 mark om måneden. I 1837 blev han styrmand, og lønnen steg til 40 mark månedligt. Alligevel lagde han ikke så lidt til side og fra 1831 til 1838 steg hans »formue« fra 110 mark til 1130 mark. Tidligt havde han lært, at kapital og investering var en nødvendig forudsætning for handelens vækst.

Flensborgs Vestindienshandel voksede i disse år, og i 1839 udvidede Hans Boysen

2. Hans Boysen, født Flensborg 11. febr. 1787, søn af Lorenz Boysen og Doris Fries. Viet 17. maj 1811 til Anna Magdalena Jacobsen (f. 29. december 1790, d. 12. april 1848), død Flensborg 5. marts 1870. Familien Boysen tilhørte Flensborgs patriciat, og Hans Boysens farfar var førsteborgmester Hans Boysen 1720–1806.

Erich Gustav Boysen, født i Flensborg 24. aug. 1814, død 25. juni 1890 i Lyksborg. Foto H. Kriegsmann, Flensborg. I privateje.

aktiviteten. Sammen med købmand Jacob Jürgensen købte han et skib af storkøbmand Andreas Christiansen, og indtil 1848 lå Erich Gustav derpå som kaptajn og købmand i rutefart til de rige øer i det Caraiabiske hav.

Inden afrejsen lagde skibet altid til ved skibbroen i Flensborg for at få lastrummene fyldt. I bunden stuedes Flensborg-mursten, derpå kom »provisioner«: smør, skinke, spæk, flæsk, pølser, ost, korn, mel, gryn, øl, kartofler, olie, stivelse, talg, lys samt brædder og jern. Dertil manufakturvarer, som Boysen ofte havde indforskrevet fra Hamborg. Med den rige last stod skibet ud af fjorden og op gennem Storebælt; det rundede Skagen og satte via den Engelske Kanal ud over Atlanten. Turen kunne være hård – i oktober 1845 var skibet nær forlist ved Shetlandsøerne i en 8-dages sydøststorm, og først efter 10 ugers sejlads nåede man de frelsende øer, med tab af klyverbom, 4 sejl og brækket ror.

På St. Croix blev ladningen så vidt muligt solgt direkte fra skibet. Den sukkerproducerende ø var helt afhængig af forsyninger udefra, og en del kunne sælges til de omliggende øer. Erich Gustav Boysen var kaptajn og købmand i én person, og efter salg af de europæiske varer blev der indkøbt returladning, der blandt andet kunne bestå af sukker, rom og blåtræ (vildtvoksende træ i Mellemamerika, af hvis ved der efter raspning blev udvundet farvestof). Måske blev der også plads til fragt for andre købmænd. Normalt gik ladningen direkte til Flensborg, hvor de mange sukkerrafinaderier (og romfabrikationen) blev holdt i gang af importen fra St. Croix. Men det hændte også, at Kaptajnen søgte til København, for eksempel i 1848 på grund af krigen. Dette år var sukkerprisen på St. Croix presset i bund på grund af krigen, og fortjenesten i København blev derfor ekstra stor.

Der lå store investeringer og risici bag de udsendte ladninger, og fortjenesten var stærkt svingende, men den kunne være betydelig. I 1847 stod de udsendte ladninger og udrustningen af skibet i knap 64.000 mark, men salgs- og fragtindtægten var ca. 110.000 mark, altså en betragtelig avance. I 1846 var de tilsvarende tal derimod 95.400 mark og 103.600 mark, en meget beskeden fortjeneste. Til gengæld var afsætningen stabil, og blev vistnok afviklet mod kontant betaling.

Ingeborg Dorothea Boysen, f. Lorentzen. Født 22. november 1830 i Flensborg, død 17. august 1913 i Lyksborg. Ægtede Erich Gustav Boysen i 1851. Foto F. Brandt, Flensborg. I privateje.

Som kaptajn og købmand på faderens skib fik Erich Gustav 1/8 af udbyttet samt et sælær på normalt 2000 mark årligt. Yderligere supplerede han sine indtægter ved at medtage rariteter til det undrende Europa. I 1847 solgte han således en skildpadde til Riga for 35 mark og det kongelige køkken aftog en for 108 mark – Christian 8. forstod at sætte pris på bordets glæder. Den fornuftige finansmand lagde fortjenesten til side, og da han i 1849 opgav søen for at blive kompagnon i firmaet, havde han en kapital på knap 25.000 mark.

Handelen på Vestindien var sikkert firmaet Boysens vigtigste aktivitet, men ikke den eneste. Der blev også drevet kornhandel i stor stil, omend med vekslende held. Vinteren 1846–47 var streng, kornpriserne steg stærkt, og mel og brød måtte sælges billigt til de fattige. Hans Boysen støttede hjælpearbejdet med 45 mark, men var samtidig så heldig at få kontant fordel af situationen. I Petersborg købte han ved vintertid en ladning rug for 14 mark tønden, og da den i juni 1847 ankom til Flensborg, kunne han sælge ca. 1000 td. for 20 mk. 8 sk. til 22 mk. pr. td. Resten på ca. 500 td. blev overladt Flensborg by for 18 mk. pr. td. til uddeling blandt fattige. Hermed var der gjort ret og skel, og købmanden kunne konkludere: Ein schöner Avance!

I 1849 blev Erich Gustav som nævnt kompagnon i firmaet, og i 1851 giftede han sig

med Ingeborg Dorothea Lorentzen.³ Der kom fire børn i ægteskabet, Hans, født 24. marts 1852,⁴ Marie Elise, født 3. juli 1853,⁵ Christian, født 10. nov. 1854⁶ og Marcus Julius, født 27. marts 1858.⁷ Handelen gik sin gang, og Erich Gustavs broder Hans⁸ indtråd-

3. Født i Flensborg 22. nov. 1830, datter af mægler Marcus Lorentzen og Maria Jürgensen, død 17. aug. 1913 i Lyksborg.
4. Viet 17. april 1884 i Mühlhausen, Thüringen, med Emma Augusta Ernestine Müller, død 1912 i København, begr. i Flensborg.
5. Viet 31. marts 1883 i Christiansfeld til Friedrich Ascon Bruno Müller, bror til Emma Augusta Ernestine Müller, død 6. marts 1913 i Posen.
6. Død 8. okt. 1858 i Flensborg.
7. Død 1932 i Kolding, ugift.
8. Født 28. okt. 1819 i Flensborg, død 18. febr. 1892.

te i firmaet. Faderen, Hans Boysen, døde i 1870 og efterlod en formue på ca. 250.000 daler rigsmønt. Takket være dygtighed og fordelagtige konjunkturer havde han haft fremgang. Men ved hans død var tiderne dog helt andre end i 1830'erne. Vestindienshandelen var nu blot en skygge af sig selv, og firmaets livsnerve var dermed truet.

Handelen var fortsat rettet mod både øst og vest, og der var to skonnerter, die Erndte og Anna Magdalena, opkaldt efter Hans BoySENS kone, under sejl. Fra Østersøen, blandt andet Riga, indførtes grovvarer som hamp, og til Vestindien udførtes som før levnedsmidler samt byggematerialer, ja, undtagelsesvis møbler (sofaer og stole), og i enkelte tilfælde også barnevogne. Ladningerne havde endnu i 1871/72 en værdi af 127.390 mark. Men det kneb med afsætningen. I 1840'erne kunne Erich Gustav sælge varerne direkte fra skibet mod kontant betaling, og de udestående fordringer på St. Croix var i 1848 kun 3384 mark. Omkring 1870 var det langt mere vanskeligt at få varerne solgt. Op til 20 % af ladningerne måtte efterlades usolgte, og en lokal handelsbetjent var nødvendig for at varetage salg og inddrivelse af udestående beløb.

Derfor satsede firma Boysen nu mere på fragt for andre – fra Hamborg, Amsterdam, Antwerpen, Liverpool osv. medtog man varer, og på hjemvejen fragtedes sukker til England (Glasgow, Newcastle, Liverpool) og kul herfra til København eller Flensborg. Sukkeret dominerede ikke længere returladningerne og kun en del blev lossat i Flensborg, hvor sukkerraffinaderierne ikke mere spillede nogen rolle.

Avancen svandt ind – i 1869/70 var den endnu på 14.760 mk. (ladningen stod i 110.697 mk.), men i 1873/74 og fra 1875/76 var den negativ. Vestindienshandelen kunne ikke længere svare sig, og i 1875 blev begge skibe solgt.

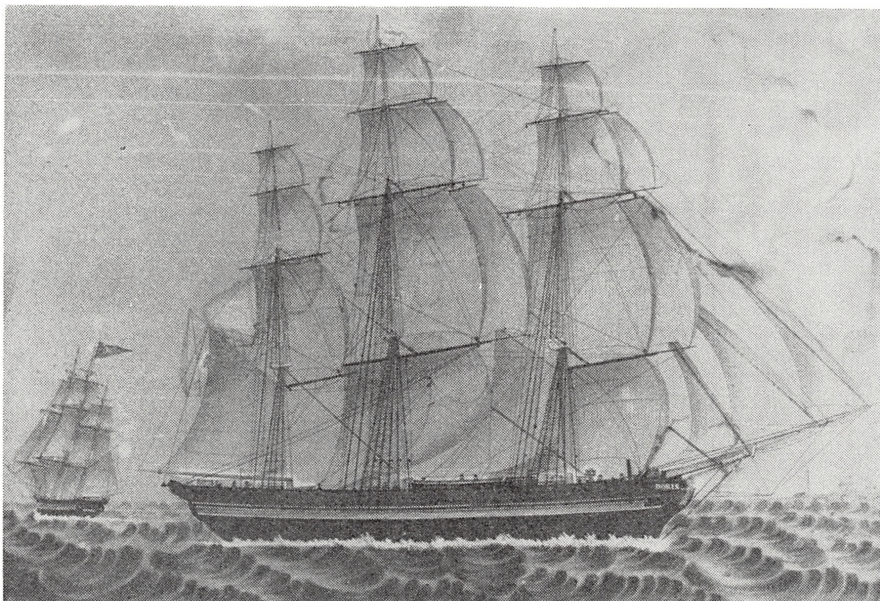
Den udvikling, som således aftegner sig i regnskabsbogen fra firma Hans Boysen giver

et dækkende billede af vilkårene for Flensborgs handelsstand i tiden ca. 1830–76. Da krisen efter Napoleonskrigene var overvundet, fik handelen på Vestindien en opblomstring. København og byerne i kongeriget kom først senere med i fremgangen, og i Flensborg arbejdede sukkerraffinaderierne under højtryk. I 1830 beskæftigede de 48 arbejdere, i 1840 var tallet 67. Fra 1840'erne vendte udviklingen. Flensborg måtte se sig distanceret af byerne mod nord, og fra omtrent 1850 gav sukkerhandelen på St. Croix mindre og mindre udbytte. Nu mistede Flensborg oven i købet en del af markedet mod nord.

Da handelen på Vestindien i 1833 blev givet fri for skibe fra alle nationer, kunne Flensborgs købmænd vanskeligt konkurrere med kollegaerne fra Hamborg, England og Nordamerika, som med kortere ruter kunne levere varerne hurtigere og billigere. Udbyttet på sukkerplantagerne gik samtidig tilbage, og priserne på rørsukker faldt i takt med roesukkerets fremmarch. Plantageejerne var ikke længere så gode aftagere af provisioner fra det europæiske landbrug, og i Flensborg måtte de mange sukkerraffinaderier indstille driften. Grænsedragningen i 1864, som berøvede Flensborg toldfordele og det tidligere så vigtige nordiske marked, var med til at sætte sidste punktum for den længe stagnerende handel med Vestindien. Det var derfor en naturlig og typisk ting, at brødrene Boysen i 1876 valgte at opgive handelen med det fjerne vesten.

Men Flensborg sygnede ikke hen efter 1864. Industri i moderne forstand holdt sit indtog, og nye virksomheder opstod på aktiebasis, finansieret af den kapital, som blev ledig ved den transatlantiske handels ophør. Nævnes kan Flensborg Dampskibsselskab af 1869, Flensborg Skibsbygningsselskab og Flensborg Aktiebryggeri. Også denne nye erhvervsstruktur illustreres af vor regnskabsbog.

I takt med handelens tilbagegang gik

I 1839 købte Hans Boysen Lor. Sohn skibet Ceris af storkøbmand Andreas Christiansen. Det blev omdøbt og opkaldt efter Hans Boysens mor Doris. Inden Erich Gustav Boysen som kaptajn og købmand satte kursen mod Dansk Vestindien, blev skibet forevigt af en anonym maler. Foto efter original i privateje.

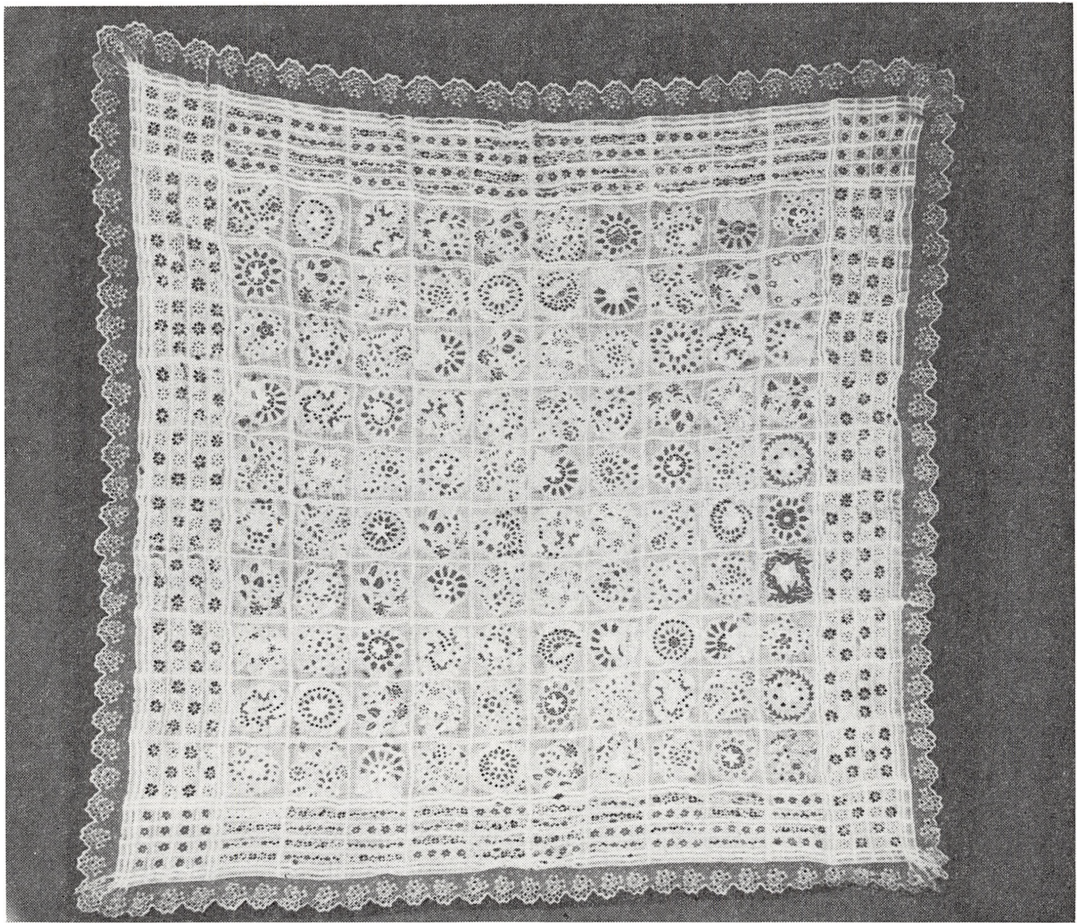
brødrene Boysen over til passive investeringer. Der blev købt aktier i dampskibsselskabet og i skibsværftet, i et af de selskaber, som sendte emigranter til Amerika, samt jernbane- og bankaktier og obligationer. Firmaet formåede altså ikke aktivt at tilpasse handelen til de nye vilkår. Det valgte at investere handelskapitalen i de nye industrier, og trådte til sidst ud af byens forretningsliv.

Personlige forhold var med til at fremme en sådan afgørelse. Erich Gustavs hustru Ingeborg havde altid længtes efter et liv på landet, og sønnen Hans blev uddannet i landvæsen på danske gårde. Familien var klart dansksindet – Erich Gustav var medlem af den danske Borgerforening og gik hyppigt i teatret, når danske skuespillere gæstede Flensborg. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at han til trods herfor til det sidste førte sine regnskabs- og optegnelsesbøger på tysk.

Alt pegede på et brud med fortiden – han-

delens tilbagegang, den politiske udvikling efter 1864, familiens længsel efter landet, og i 1876 blev beslutningen truffet. Foranlediget af den pludselige stærke afmatning, som ramte både handelslivet i almindelighed og også aktiekurserne, solgte Erich Gustav Boysen i januar 1876 sin andel i fædrenehuset i Katsund, og i april drog hele familien til gården Eliselund i Hjarup sogn ved Kolding. Den var købt til sønnen Hans i 1876, og ved at slå sig på landbrug håbede Erich Gustav at bevare familiens formue bedre end ved den urentable handel.

Resten af regnskabsbogen er helliget livet på Eliselund. Men på de foregående sider har den givet mulighed for at tegne et levende og karakteristisk billede af udviklingen i et flensborgsk handelshus 1830–76. Forhåbentligt vil mere indgående studier over dette emne i fremtiden også omfatte denne værdifulde regnskabsbog.

Et af Jomfru Fannys fine håndarbejder, en broderet dug. Fotograferet på Åbenrå Museum.

Bag de gamle døre i Åbenrå III Jomfru Fanny i Persillegade

AF ANNE-HELENE MICHELSEN

Fysioterapeut Anne-Helen Michelsen, Åbenrå, fortsætter sin serie med kig ind bag de gamle døre, denne gang dog mere symbolsk end reelt. Artiklen handler ikke om et direkte besøg i Persillegade 3 C, men om de utrolig fine håndarbejder, som Jomfru Fanny, der boede her i mange år, fremstillede. Jomfru Fanny, der er mest kendt for sine vars-

ler eller syner, bør berømmes endnu mere for sin færdighed med nål og tråd.

Denne gang skal der fortælles om Franziska Caroline Elise Enge, der fødtes 31. august 1805, og døde den 27. marts i Aabenraa 1881, omtalt i folkemunde som »Jomfru Fanny«.

Der skæl dog ikke skrives om det gamle spørgsmål, om hun var af kongelig byrd eller ikke, men mere om hvad Jomfru Fannys fine håndarbejder kan fortælle.

På Aabenraa Museum findes en lille samling fornemme broderier og håndarbejder udført på fine udenlandske stoffer som batist, mol, kammerdug og tyll. Denne samling på vort søfartsmuseum påkalder vel ikke i almindelighed publikums helt store interesse selvom samlingen indeholder sjældne håndarbejder syet med den fine syteknik, der var på mode fra omkring 1790 til omkring 1820 blandt overklassen ude i den store verden. Samlingen indeholder en fin kaffedug, en lysedug, flere lommelærklæder, fine tyllsbroderede underærmer, der brugtes til silkekjoler, krave med ægte kniplinger, en meget fin dåbskjole, flere små dåbshuer samt adskillige andre små håndarbejder.

Alle disse broderier adskiller sig klart og tydeligt fra vore såkaldte folkelige broderier. De sidstnævnte er udført på hjemmевævet hørlærred og uldstoffer, og mønstrene er syet med korssting i røde og blå farver. Jævnfør de gamle navnetræk på særke og skjorter og på det fine sengelinned. En undtagelse fra de almindelige folkelige broderier er hedebo-broderierne fra Roskildeegnen, som er udført med dragning og ikke med korssting, men stoffet er dog det hjemmевævede hørlærred.

Jomfru Fannys fine håndarbejder er broderet på fine udenlandske stoffer, enten på moll hjemført fra Indien, eller batist forarbejdet i Belgien. Broderierne er udført med sjældne syteknikker, kaldet tyllsdragning – hollie stiches – og fransk syning. Mønstrene er ofte opdelt i firkanter og derpå er blomstermotiver eller stiliserede mønstre syet med den fineste hørtråd. Det er vist ret enestående, at et provinsmuseum kan fremvise så fine håndarbejder, hvis syteknik brugtes i tiden omkring forrige århundredeskifte. Her i Aabenraa brugte Jomfru Fanny sin sykunst helt til sin død i 1881.

På Nationalmuseet findes kun få ting syet

med disse teknikker, det er navneklude syet af skolepiger. I bogen »Navneklude« (1977), skrevet af Minna Kragelund, der er cand. mag. i etnologi og vikarierende inspektør ved Nationalmuseet, kan læses: »Det må antages, at det kun har været i de højere sociale lag i befolkningen, det har været anset for rimeligt, at skolepigen skulle udføre denne syteknik«.

Hvor har Jomfru Fanny lært de fine syteknikker? I de mange myter om hendes barndom fortælles der, at hun fik sin skolegang på slottet sammen med amtmand Stemmanns børn, og børn fra byens velhavende hjem. (Almindelig skolegang blev ikke indført ved lov før 1814). Jomfru Fannys broderkunst, der netop var på mode i de højere sociale lag omkring år 1800 taler sit eget sprog om Jomfru Fannys skolegang på slottet.

Hvor boede Fanny Enge som barn? Derom beretter myterne også. Der nævnes flere forskellige huse i Slotsgade. Så sent som i 1967 fortælles om et hus i Slotsgade, et hus der intil dato aldrig var bleven nævnt.

Det skete under en båndoptagelse til byhistorisk forening, hvor ti ældre borgere fortalte om, hvad de kunne huske, de havde hørt om Jomfru Fanny i deres barndom. En ældre dame fortalte følgende: Da jeg var ti år, havde vi besøg af en tante, der var datter af den barber Speckhahn, der altid hjalp Jomfru Fanny med hendes pengesager. Under en spadseretur i Slotsgaden havde tanten sagt, da familien passerede daværende kaptajn C. C. Fischers hus: »Jamen det er jo det hus, hvor bedstefar Speckhahn i Flensborg gjorde holdt, da han kom kørende med Fanny i lukket vogn.« Damen, der indtalte båndet sagde, hun hørte sin tante sige således, og hun hørte også de voksne sige hsh-hsh.

Det lød noget mærkeligt, og da fru Thoma Jacobsen, datter af kaptajn C. C. Fischer, netop var den næste, der ville fortælle om Jomfru Fanny, spurgte jeg hende, om det kunne være muligt. Fru Thoma Jacobsen fortalte derpå, at hun vidste, hendes barn-

domshjem tilbage i tiden havde haft opredningspligt til to senge for slottet, og at der under huset fandtes en vinkælder, hvor de i hendes barndom havde fundet rester af små hvide kridtpiber af den slags, der bruges i 1700-tallet.

Disse to beretninger fra 1967, synes jeg, skal medtages her, da de muligvis kan blive små brikker i puslespillet: Hvem var Jomfru Fanny?

Som allerede nævnt viser Fannys håndarbejder, at de er syet med en teknik, der gik ud af mode i den store verden omkring 1820. Her i Aabenraa har den holdt sig længere, som alle kulturpåvirkninger gjorde, når en by lå så langt fra de førende kulturcentre som Italien, Frankrig og Nederlandene. Jomfru Fannys håndarbejder viser, at hun hele livet har brugt den syteknik, hun lærte som skolepige. Dåbskjolen til Frands Callesens barnebarn er syet 1868. Deraf kan man måske slutte, at Jomfru Fanny ikke modtog nye impulser i sin omgangskreds, hvis hun i det hele taget havde en sådan. Men hendes kunnen har skaffet respekt om hende, den røbede jo dog hendes skolegang, der sandsynligvis også har givet hende lærdom i fag som sprog og datidens dannelse. Myterne fortæller alle om den fine sirlige dame, omend lidt gammeldagsklædt. Hendes bløde stemme bliver også omtalt.

Uvilkårligt kommer man til at spekulere over, hvorledes har Jomfru Fannys ungdom formet sig? Efter myterne at dømme blev hun jo ikke kendt, førend hun er bleven 27 år. Hvad har hun foretaget sig fra hun som 15-årig bliver konfirmeret i den fine sorte fløjlskjole og til hun som 27-årig bliver alvorligt syg? Hendes skolegang er slut om trent 1820, og dermed vel også omgangen med skolekammeraterne fra de velhavende borgerhjem. Man hører ikke noget om, at hun har været ude at tjene i huset som andre unge piger fra det jævne folk. Jomfru Fanny og hendes plejemor må have fået underholdspenge, som blev formidlet gennem hr.

Speckhahn i følge troværdige optegnelser. Der vides også, at de to kvinder supplerede ved at drive et lille vaskeri med fransk vask og strygning. Der fortælles, at Jomfru Fanny blev meget syg omkring 1832. Hendes sygdom varede meget længe, hun havde høj feber, og hun talte i vildelse. Da hun endelig kom sig, havde hun fået en evne til at kunne modtage varsler, kunne se ind i fremtiden. Jomfru Fanny var på dette tidspunkt 27 år, og hendes ungdomstid var forbi.

Jomfru Fannys stærke natur, hendes begavelse og dybe kristne tro førte hende frelst gennem krisen. Der fortælles, at hun senere gik til provst Peter Paulsen for at betro ham om sine varsler og syner. Hun talte også med provst Rehhoff. Men begge de lærde herrer slog det hen, så hun fik ingen hjælp eller forståelse fra deres side. Den eneste der udtalte sig fornuftigt om Fannys synskhed, var den logisktænkende redaktør Frederik Fischer. Han sagde, at hun havde, hvad man kan kalde en sjette sans.

Hvilken rolle hendes syner og varsler senere kom til at spille i den nationale kamp, kan der læses om i de bøger og artikler, der med mellemrum er blevet trykt og udgivet.

I 1845 fik hun købt hus i Persillegade, hvor hun og plejemoderen fortsatte med deres lille vaskeri. Plejemoderen døde i 1853, og Fanny arbejdede videre alene.

I årene efter 1850 var Jomfru Fanny meget vellidt i de danske kredse, men da hun begyndte at modtage syner om 1864, og om danskernes nederlag ved Dybbøl, blev de danske venner skeptiske overfor Fannys danskhed; de trak sig tilbage og plejede ikke omgang med hende. Nu ville tyskerne nok kendes ved hende, men Fanny blev hos sig selv og forblev sig selv. Efter 1870 blev hendes varsler igen i danskernes favør, idet Fanny begyndte at forudsige Genforeningen, og at Aabenraa og hele Nordslesvig igen ville komme til Danmark, selv om hun ikke selv ville opleve det.

I årene efter 1870 kommer der mange til

I de sidste 35 år af sit liv boede Jomfru Fanny i dette prukløse hus, Persillegade nr. 3 C. Huset blev købt i 1845.

hendes lille hjem i Persillegade. Der kommer unge tjenestepiger med deres madmors fine hovedtøj, til vask og strygning, der kommer fruer for at bestille håndarbejder, der kommer børn med madvarer fra deres forældre, og der kommer unge giftefærdige piger, der gerne vil spås, og høre noget om fremtiden. Men mest trofast er hendes daglige konehjælp madam Gravesen.

Alle der har besøgt Fannys hjem i Persillegade, har sidenhen fortalt om hendes fine møbler, om det fine kaffestel, om sølvtøj og om det fine sengelinned (der var alkove i stuen), om de fine kniplinger, der kantede Tressuren, hvorpå nipsting stod til skue. Ligeledes hører man om, at hun sad ved sit vindue og broderede, eller hun læste (også den tyske mappe, lånt hos naboen) eller hun skrev breve.

Der fortælles også, at Jomfru Fanny i de år broderede en fin lang kammerdugskjole oversyet med strøbuketter, det var hendes egen ligsærk, som hun blev iklædt, da hun blev lagt i kiste. Jomfru Fanny døde den 27. marts 1881, 75½ år gammel. Det vides at barber Speckhahn var med til at lukke boet, og det var ham der ordnede begravelsen. Den tyske provst Gøttig foretog bisættelsen

den første april 1881. Ved graven talte han over et citat fra Schillers digt: Das Mädchen aus der Fremde.

Jomfru Fannys enkle gravsten står endnu på det sted, hvor den blev sat i 1881, og den vender stadig mod vest. I dag vækker det ikke opsigt, men efter datidens moral var det kun personer, der havde stået uden for samfundet, der fik denne symbolske straffe-hilsen med på den sidste rejse. Stenen der er lille og enkel, har en udhugget bikube som symbol, og oven over står Fanny Enge, f. 31. august 1805, død 27. marts 1881.

Tidspunktet for auktionen over Jomfru Fannys ting er usikkert.

I en gammel regnskabsbog fra Kolstrupgaard står, at datoen var 23. maj 1881. Det lyder mere sandsynligt end det, man finder i Marie Thomsens bog:

»Først et år efter, den 25. april 1882, blev der holdt offentlig auktion over ugift Franzisca Caroline Elise Enges dødsbo. Ved denne lejlighed erhvervede den Gynderrothske Stiftelse huset i Persillegade. Det må beklages, at Jomfru Fannys ejendele ved auktionen spredtes for alle vinde. En del af hendes smukke håndarbejder findes dog endnu på forskellige hænder i Aabenraa. Et af de

smukkeste, en stor lysedug, pyntede festbordet i Folkehjem ved kongeparrets modtagelse i 1920 efter Genforeningen.«

Flere af disse håndarbejder er siden blevet foræret til Aabenraa museum. I dag ejer museet en fin lille samling af Jomfru Fannys håndarbejder, men samlingen kan dog blive større ad åre, da der endnu findes ting hos efterkommere af de borgere, der mødte op ved auktionen hin 23. maj 1881. Som eksempel kan nævnes et meget fint broderet underskørt, en edderdunsdyne og en lille gul kiste, nærmest et rejseskrin.

Så sent som i 1979 er der fundet et kammerdugslømmetørklæde og et mellemværk til et pudevår, begge syet af Jomfru Fanny.

Det lille gule rejseskrin stod i mange år gemt hen på loftet hos fru Karen Michelsen i Kolstrup. I 1961 arvede jeg skrinet efter min faster fru Marie Thomsen. Skrinet var dengang fyldt med gammelt hvidt tøj, der var renvasket men ustrøget og rullet sammen, som man gør, når hvidt linned og bomuldstøj skal gemmes hen. Ved eftersyn viste det sig at være ungpigetøj af det fineste linned og moll og alt var håndsyt. Skrinet indeholdt blandt andet to meget rigt rynkede skørter, dertil to korte kjoleliv, meget udskårne med korte pufærmer og en masse hæfter ned foran. Kjolerne blev vasket og strøget og hængt ind i et skab, alt imens jeg undrede mig over, hvis kjoler det kunne være? Hverken min faster eller min farmor havde kunnet passe disse stadskjoler, der var syet til en meget lille og spinkel ung pige. På det tidspunkt var jeg tilbøjelig til at tro, det var min oldemors ungpigetøj, da hun havde været meget lille og smal om livet. Men tvivlen sad fast, min oldemor var jo bondepige, og selv om hun var vokset op i gode kår, så brugtes ikke så fine kjoler med så fornemt et snit af en almindelig bondepige omkring 1825.

Siden 1961 har kjolerne hængt lidt upåagtet i skabet oppe på loftet, men efter at

have deltaget i et tekstilkursus, som Dansk Kulturhistorisk Museumsforening holdt i 1978, kom jeg igen til at tænke på de to fine kjoler, ligesom jeg kom til at interessere mig for Jomfru Fannys håndarbejder på Aabenraa museum.

Da jeg så en dag i april 1979 fik at vide af en kender af gamle møbler, at det gule skrin var et såkaldt rejseskrin, som brugtes til medicinflasker med mere, når man skulle på rejse i gamle dage, blev jeg pludselig klar over, at jeg muligvis stod overfor Jomfru Fannys skrin med hendes gemte ungpigetøj.

Fru Karen Michelsen må have købt skrinet på auktionen 1881; vi ved, min farmor var til den auktion, og at hun købte flere af Fannys ting ved den lejlighed. For nu at kunne bevise min formodning, inviterede jeg Minna Kragelund og Bodil Wieth-Knudsen, begge eksperter på gamle tekstilers område, til at besøge Kolstrup. De kom 19. maj 1979 og ved den lejlighed bad jeg dem om at bedømme kjolernes alder og deres kvalitet. Deres svar lød således: Det er kjoler, der er brugt af overklassen, det er højere stands tekstiler. Det ene batist skørt med tilhørende kjoleliv blev dateret til cirka 1820, det andet skørt med kjoleliv til cirka 1830. Et meget fint broderet underskørt til omtrent 1845. Men det fineste, der fandtes, var et par små håndsuede silkesko med lædersål og lærredsbinding; de sko var udpræget fra overklassen og samme tid som batist-skørtet.

Hvad om der på byens museum blev indrettet en »Jomfru Fanny stue«? Med alle hendes fine broderier smukt udstillet. Så ville der nok blive skænket flere af hendes personlige ting, som jeg ved, endnu findes hos gamle Åbenråfamilier.

Kilder:

Jomfru Fanny: Marie Thomsen 1945.

To breve fra Jomfru Fanny: Georg Buchreitz, 1959.

Jomfru Fanny i kritisk belysning: Morten Kamphøvenser, 1964.

Gamle Navneklude: Minna Kragelund, 1977.

Boganmeldelser

Klaus Ebbesen: Stordyssen i Vedsted

Studier over tragtbægerkulturen i Sønderjylland. Arkæologiske studier bd. 6. 160 sider. Illustreret. 144,30 kr. Akademisk Forlag 1979.

En bog på 160 sider om en udgravning af en enkelt dysse kan synes voldsom. Men som undertitlen antyder, har universitetsadjunkt Klaus Ebbesens afhandling et bredere sigte, idet den er et led i forfatterens omfattende studier over keramikken indenfor den yngre stenalders såkaldte tragtbægerkultur. Hertil kommer, at ca. halvdelen af bogen er helliget en detaljeret gennemgang af stiludviklingen indenfor keramikken på overgangen mellem dysse- og jættestuetid i det vestlige Østersøområde. Ja, faktisk er der her tale om en selvstændig afhandling, som for overskuelighedens skyld nok havde gjort sig bedre som en selvstændig publikation.

Den egentlige publikation af Vedsted-dyssen – bogens første halvdel – starter med en gennemgang af storstensgrave i egnen omkring Vedsted, der udmærker sig ved at være en af Sønderjyllands allerrigeste på oldtidsminder. En virkelig nyttig oversigt ikke blot for fagets folk, men i høj grad også for den lokalhistorisk interesserede.

Dernæst følger gennemgangen af selve udgravningen, der bygger på museumsinspektør Hans Neumann's optegnelser fra undersøgelsen i 1966–67, ligesom afsnittet er rigt illustreret af Neumann's udgravningsfotos.

Derpå kommer afsnit om datering af de fundne oldsager, og til slut rundes af med to vigtige afsnit med tolkninger og diskussion, hvor udgravningen indpasses i en større sammenhæng.

Nu kan man jo ikke sige, at dysser er særligt enestående, og det gælder i og for sig heller ikke den aktuelle. Sagen er blot, at langt de fleste af vore dysser og jættestuer

gennem tiderne har fået en ilde medfart i form af ukyndiges udgravninger. Selv udgravninger, der er udført i arkæologiens navn, kan – set med nutidige øjne – lade meget tilbage at ønske. Vi må derfor klamre os til de relativt få velundersøgte og veldokumenterede dysser og jættestuer, hvis vi skal gøre os håb om at udrede nogle af de handlinger og forestillinger, der ligger bag disse mærkelige gravanlæg.

Og det er netop her udgravningen af Vedsted dyssen får betydning. Mens der i selve gravkammeret kun blev gjort få fund, fandtes der foran og på randstenene omkring indgangspartiet en stor mængde skår af lerkar, stammende fra ikke mindre end 109 forskellige kar. Disse massive skårlag kendes efterhånden fra en del dysser og jættestuer, men forklaringen på deres tilstedeværelse er man langt fra enige om. Budene svinger fra indvielsesofre over offerhandlinger i forbindelse med gravanlæggelserne til, at disse ofringer intet har med de enkelte begravelser at gøre, men derimod er foregået løbende – måske som en årligt tilbagevendende begivenhed. Gennem en række detaljerede analyser af det omfattende skårmateriale fra Vedsted gør forfatteren sig til talsmand for sidstnævnte opfattelse: Storstensgravene har foruden at være gravsteder haft en funktion som regulære offerpladser. Hovedargumentet er, at de mange forskellige lerkar foran indgangen synes at stå vilkårligt mellem hinanden. Der er intet, der tyder på, at offerkarrene står i grupper, som man kunne forvente, hvis de andre tolkninger skulle komme på tale.

Selvom det sidste ord i denne sag næppe

er sagt, er bogen et vigtigt og velunderbygget bidrag til den spændende diskussion om de religiøse forhold i det tidligere bondesamfund.

Men forfatteren går et skridt videre. På grundlag af tolkningerne af de religiøse forhold kombineret med viden om nutidige folkeslag, der lever under tilsvarende betingelser, forsøger han at tegne et billede af strukturen i det daværende samfund. Efter forfatterens opfattelse har grundlaget i samfundet været »en såkaldt udvidet familie, bestående af et par kernefamilier, men bundet sammen af husholdningsfællesskab, slægtsbånd etc.« (side 47). I spidsen for gruppen må have stået en eller anden form for leder, og sandsynligvis er det disse ledere, der er blevet begravet i de store stengrave. »Ligeledes må man regne med, at det netop er

lederne, der på gruppens vegne har foretaget lerkarhensættelserne på offerpladsen. Blandt andet gennem den forbindelse med gruppens afdøde, lederne dermed har haft, har de kunnet opretholde deres autoritet i gruppen«. Det er spændende læsning, men det må desværre i samme åndedrag tilføjes, at vi her befinder os på meget gyngende grund, og det indrømmer forfatteren da også blankt. Endnu er vor viden om disse tider så mangelfuld, at det kan synes halsløs gerning at vove sig ud i en så indviklet ting som en samfundsbeskrivelse. Men vovestykket må gøres, for arkæologiens mål er jo i sidste ende samfundsbeskrivelse. Så vil det naturligvis altid være et temperamentsspørgsmål, hvor meget man mener, kildemateriale kan bære.

Steen Wulff Andersen

Inge Adriansen: Havbogade i Sønderborg

34 sider, 25,- kr., særtryk af Den gamle By's årbog 1978, trykt december 1979.

At to huse fra Havbogade i Sønderborg har fundet vej til Den gamle By i Århus er en stærk understregning af, hvad Sønderborg har mistet ved gadens endeligt. Tyske myndigheder har ved bygningen af marinestationen i 1906 og årene derefter med anlæg af en ny havnegade ødelagt Havbogades milieu, den danske højbro sørgede for resten, og kommunen gjorde intet for at redde stumperne. Inge Adriansen orienterer godt og levende om gadens fortid og dens ødelæggelse.

Men hvorfor må vi ikke få et ordentligt

bykort? Det aftrykte kort fra Traps sidste udgave viser kun Havbogade og ikke den Havnegade, tyskerne anlagde af hensyn til Marinestationen, og som for resten det ene sted kaldes Nordre Havnegade, det andet sted Nørre Havnegade. Hvad hedder den? Og er det korrekt, at det var Helgolandsgade, der hed Prinz Heinrich Strasse? I følge »Sønderjyske Stednavne« tilhørte det tyske prinsnavn Engelshøjgade, medens Helgolandsgade tidligere hed Schmidtsvej.

Nordschleswig '80

Den tyske publikation »... ein Jahrbuch – Berichte. Daten. Meinungen – Nordschleswig«, som Philipp Iwersen og Kurt Seifert første gang udgav i 1978, og som i 1979 udkom med Nis-Edwin List Petersen som nyt medlem af udgivergruppen, er i år udkommet med Bund deutscher Nordschleswiger

som udgiver, men med uændret redaktion i det nævnte trekløver.

Den hjemmetyske debatårbog er i år udvidet til 190 sider. Den omfatter blandt andet en begivenhedskalenders tilbageblik over 1979, en oversigt over de tyske foreninger i Nordslesvig og en telefon- og adresseliste.

Artikelstoffet omfatter en billedreportage fra forbundspræsident Walter Scheels besøg hos den tyske folkegruppe i Nordslesvig, endvidere en analyse af Europavalget og folketingsvalget af Hermann Heil, en redegørelse af Philipp Iwersen for det interne begivenhedsforløb i Slesvigsk parti, der førte til bruddet med Centrumdemokraterne, og en oversigt over presse- og læserkommentarer hertil, redigeret af Kurt Seifert. Fremdeles en debat om den tyske skole og specielt om dens åbning for børn af danske forældre; der er stof af betydelig interesse også for danske læsere i oversigten, der er redigeret af List Petersen.

Endelig er der en kommentar af den pensionerede biblioteksdirektør H. P. Johannsen til Aabenraas arrangement af de dansk-tyske dage 1979 og en artikel af hans søn, generalsekretær Peter Iver Johannsen, om de

europæiske folkegrupperes føderalistiske union.

Som helhed en værdifuld publikation, men en afgjort skuffelse ved behandlingen af bruddet mellem Centrumdemokraterne og Slesvigsk parti. Citaterne giver en ensidig belysning af forløbet, som på ingen måde kan hjælpe hjemmetyskerne til bedre forståelse af deres situation, men kun styrke selvtretfærdigheden på bekostning af selvansagelsen. Der mangler dybdeboring, og den kritikløse fremføring af den hjemmetyske konklusion, som er et fornyet og forstærket krav om et mandat i Folketinget, burde være erstattet af en realistisk vurdering, som ville vise, at det forudsætter en grundlovsændring med bestemmelser, som er klart i strid med de valgretsprincipper, der gælder i Danmark.

bjs.

Tre lokalhistoriske udgivelser

Jels-Billeder. Historiske glimt fra voldstedet, søerne og byen. Redigeret af Nina Lybæk-Hansen, Claus-Henry Andreassen og Niels H. Kragh Nielsen. 48 sider. Ill. 1980.

Den 17. maj 1980 var det 60 år siden, Jels Voldsted blev indviet som mødested, og i den anledning har »Interessentselskabet Jels Voldsted« udgivet et nydeligt billedhæfte, ikke et »egentlig jubilæumsskrift«, men »nogle historiske glimt«.

Indledningen »Jels Voldsted – et Mysterium« er en interessant historisk redegørelse af Lorens Mathiesen, som også vil fængsle læsere, der ikke netop bor i Jels. Kapitlet er vel illustreret, der er et kort over Haderslev Museums udgravninger i voldstedet i 1947 (hvor man kan genkende museumsinspektør Hans Neumanns håndskrift, men leder forgæves efter hans navn), der er billeder af de vekslende restaurationsbygninger, skønvirkebilleder med smukke udsigter og personbilleder. Der er stort gruppebilleder fra det første store møde den 5. juni 1920, men

pudsigt nok ikke noget billede fra indvielsen 17. maj 1920.

Fra de mange voldstedbilleder glider man umærkeligt over til søbilleder og ender i byen, hvor man dels har brugt private billeder, dels postkort. Den ikke lokalkendte opgiver hurtigt at holde rede på, hvor i Jels man egentlig befinder sig – tilsyneladende består Jels af Vestergade og Søndergade plus to små gader, Møllegade og Jarlsgade, hvorfra ganske enkelte billeder stammer. Resten af byen, som man kan finde et kort over på den sidste side, er ikke et billede værd. Dog – Torvet nævnes, men Torvet mangler desværre.

Billederne er talrige, og billedteksterne fyldige, og alt i alt er det en bog, både Jelsborgerne og alle andre kan glæde sig over.

Bent Eliassen: Hejlsminde – den gamle grænse. Postkort. 1980. 44 sider. 35.- kr.

30 gengivelser af postkort med tilknytning til Hejlsmindeområdet, og tekster til hvert enkelt billede, hvor forfatteren fastholder personlige erindringer hos de lokale beboere. Han har således fået identificeret en lang række personer på billederne, ind imellem endog med en humoristisk sidebemærkning – for eksempel slutter omtalen af færgekroen i 1910 med: »Om hunden er tysk eller dansk vides ikke«, hvilket refererer til den vovse, der løber rundt på vejen midt i billedet.

Til trods for det fine kriderede papir, der er ofret på den lille bog, er alle reproduktioner desværre ikke lige vellykkede – enkelte af de mest medtagne forlæg burde måske

endda have været kasseret.

Interessant også ud over det rent lokale er de to lister over de gamle grænsesten bag i bogen. Den ene viser placeringen af de 131 sten i 1980 – enkelte er endnu ikke lokaliseret og efterspørges af forfatteren – fordelt efter stenenes numre, den anden tilsvarende efter geografisk opholdssted i dag. Haderslev har en rundelig del stående på museet, som endda har haft flere, idet der oprindeligt kom en del grænsesten hertil, men har i årenes løb afstået en del. Også ved Genforeningsstenen i Gram står mange, ialt ti, ellers er de gamle grænsesten smukt fordelt ud over landsdelen.

H. E. Sørensen: Bredebro gennem 75 år. Udgivet af L. Nielsen Jepsen's Spændtræfabrik og Tømmerhandel A/S, Bredebro. 1979. Ill.

Bogen om Bredebro er udgivet i anledning af et lokalt firmas 75 års jubilæum, og den flittige forfatter, H. E. Sørensen, Skærbæk, har stået både for tekst og tilrettelæggelse.

Bogen er en behændig blanding af Danmarkshistorie og lokalhistorie med en beske-den, ikke urimelig, reverens for det jubilerende firma. Forfatteren skriver om den voksende danskhed før den første verdenskrig set i Bredebroperspektiv, han citerer flittigt Flensborg Avis, og han gengiver forskellige erindringer både fra krigstiden, fra den bevægede afstemningstid og fra årene, der fulgte.

Efter den fyldige omtale af udlændigheds-tiden følger kortere kapitler om hverdagen i tyverne, om landbrugets svære økonomiske situation, den voksende nazistiske bevægelse, om besættelsen – atter fortrinsvis erindringer – og sluttelig nogle sider om det mo-

derne Bredebro og arbejdet for at skaffe in-dustri til byen, et arbejde, der er lykkedes over forventning og som har betydet en fordobling af byens areal i de sidste 15–20 år. Det lykkedes også at vende tilbagegan-gen i befolkningstallet til fremgang, og i det hele hersker der foretagsomhed og opti-misme i dag i det lille bysamfund på ca. 4000 indbyggere.

Udviklingen illustreres smukt af de to luftbilleder, Kurt Gabs har taget i henholds-vis 1965 og 1979. Alligevel ville det have været rart med et kort over by og nærmeste omegn. Også et personregister ville have væ-ret praktisk.

Men ellers er det en bog, man læser med fornøjelse – det er en god ide, at et firma som L. Nielsen Jepsen fejrer sit jubilæum med en sådan publikation.

Den store egnsvandring 1980

Historisk Samfund for Sønderjylland indbyder til den store egnsvandring søndag den 7. september 1980.

I anledning af 60-året for genforeningen er der planlagt en tur langs med den gamle Kongeå-grænse. Såvidt muligt vil turen følge grænse- og toldsteder fra Vester Vedsted i vest, over Hømlund, Gelså, Obbekær og Kalvslund til Kongeåen og Foldingbro. Der vil blive besøg på Kloppenborg-Skrumsagerslægtens gamle gård »Bejstrupgård« i Københoved, hvorfra der køres til Skibelund Krat, hvor der spises middag. Efter middagen holder højskolelærer Richardt Andersen, Askov, der også vil lede turen, foredrag. Derefter køres over Skodborg-hus, Farris og Stepping til Frederikshøj, hvorfra kongen den 10. juli red over grænsen. På Frederikshøj gamle grænsekro drikkes kaffe, før vi fortsætter til Skamlingsbanken, hvor studielektor, dr. phil. H. V. Gregersen vil tale fra Grundtvigs gamle talerstol.

Pris for befordring, middagsmad, kaffebord og foredrag 110,- kr. Sidste frist for tilmelding og forudbetaling d. 23. 8. 1979 (giro) eller 25. 8. (check).

Tilmelding sker til Historisk Samfund for Sønderjylland, ekspeditionen, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83, Giro 5 04 26 82.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. juni: På Flensborg fjord afvikles en rom-regatta med 32 gamle sejlskibe til fordel for etableringen af et søfartsmuseum i byen.

3. juni: Duborgskolen dimitterer i år 56 studenter.

På Sydslesvigsk Forenings generalforsamling i Rendsborg-Egernførde amt advarer formanden Claus Heinz Petersen imod at anvende en for streng målestok overfor de sproglige momenter, og tage til efterretning, at også tysktalende kan blive medlemmer af SSF.

Ministerpræsident Gerhard Stoltenberg, Kiel, er udpeget til vicekansler og økonomiminister i et skygge-kabinet CDU-CSU kanslerkandidaten Fr. Josef Strauss præsenterer.

6. juni: I Sydslesvig indledes de danske årsmøder med 48 aftenmøder og 3 friluftsmøder. De gennemgående emner er i år den danske identitet, sproget, det ændrede klima i forholdet til tyskerne og de tyske protester mod bladet Slesvigland. Den danske regering er repræsenteret ved kirkeminister Jørgen P. Hansen. Ialt deltog omkring 16.500 i de mange arrangementer.

10. juni: En høring i Husum om bygningen af det dansk-tyske dige, hvortil var indbudt 650 enkeltpersoner, samlede knap 70 deltagere, skønt der foreligger omkring 52.000 skriftlige protester. Fra modstandernes side bebudes en retssag ved forvaltningsdomstolen, som i givet fald vil udsætte det tyske digebyggeri.

12. juni: Arbejdsfællesskabet Det tyske Slesvig, som særlig befatter sig med sociale opgaver, advarer imod de skingre mislyde fra Norden, som bl.a. bladet Slesvigland bidrager med, og opfordrer til besindigt og med tolerence og engagement at skabe en større overensstemmelse mellem mennesker af forskellig kultur og nationalitet.

13. juni: Om det fremskudte dige siger kon-torchef i ministeriet for offentlige arbejder i København, F. Reidar Jørgensen til Flensborg Avis, at man fra dansk side holder fast ved, at der er afsluttet en traktat mellem København og Bonn, hvorefter diget skal være færdig senest 1. oktober 1981. Forbundsrepublikken er forpligtet til at afvikle de nationale procedurer, således at de ikke kommer til at virke forsinkende på digebyggeriet.

Den danske skole i Møllebro nær Flensborg nedlægges fra det næste skoleårs begyndelse, oplyser Dansk Skoleforening, idet elevtallet kun vil være på seks, som fordeles til naboskolerne.

Flensborg Avis advarer i en leder imod at beskæftige sig med uvedkommende spørgsmål som en eventuel observatørstatus ved Nordisk Råd. En kommunerådsdebat eller amtsrådsdebat i Nordslesvig eller et besøg i Folketinget er vigtigere for SSV's muligheder for stillingtagen i den politiske debat i Sydslesvig.

14. juni: Landbrugsminister Günter Flessner siger under et besøg af landbrugsminister Poul Dalsager, at det fremskudte diges tyske del vil blive rettidigt afsluttet. De 12.000 menneskers sikkerhed i Tøndermarsken har første prioritet.

Der skal etableres et principielt og permanent samarbejde mellem grænseforskningsinstitutterne i Åbenrå og Flensborg, beslutter de to institutioners direktører. Blandt andet vil man i fællesskab arbejde med mindretalenes historie.

15. juni: Den tyske Slesvig-Holstendag gen-

nemførtes med ca. 400 større og mindre arrangementer, som i følge Schleswig Holstei-nischer Heimatbund har samlet omkring 250.000 deltagere.

17. juni: Flensborg Avis anker i en leder over de mange tomme flagstænger i Nord-slesvig på Valdemarsdagen og Genforenings-dagen.

18. juni: Mellem 400 og 500 danske virk-somheder får af den slesvigholstenske lands-regering tilbud om attraktive økonomiske betingelser i forbindelse med etablering syd for grænsen. Det er Wirtschaft Förderungs Gesellschaft, svarende til det danske egns-udviklingsråd, der står bag.

19. juni: CDU-fraktionen i Flensborg byråd opfordrer landet Slesvig-Holsten til at forhøje tilskudene til de danske skoler til 100 pct. og til inden 1983 at skabe ligestilling mellem danske og tyske elever.

20. juni: I 1979 handlede der 36.782 ha landbrugsjord af ialt 1,1 mill. ha. Ialt findes der i Slesvig-Holsten 33.264 landbrug over 1 ha, gennemsnitsstørrelsen er 33,1 ha.

Under Duborgskolens dimissionsfest oplyser rektor Knud Fanø, at skolen i det kommende år må regne med en overbelægning på 33 pct. Skolens elevtal er ved skoleårets slutning 865 men ventes i det nye skoleår at stige til over 900.

26. juni: Sydslesvigsk Forening fejrer ved en fest i Det tyske Hus i Flensborg sit 60 års jub-lilæum. Organisationen omfatter 7 amts-foreninger fordelt på 135 distrikter med 20.377 medlemmer, og tilsluttet Foriining for nationale Friiske med 1048 medlemmer.

Overborgmester Bodo Richter, Flensborg, holder ved Skt. Knudsgildets adelgilde sin festtale på dansk og opfordrer til større sproglig ligeberettigelse mellem dansk og tysk.

29. juni: »De grønne« i Slesvig-Holsten vil ikke være med i en grøn forbundsorganisation, der præges af yderligtgående venstreorienterede, siges det fra en landskongres i Bad Bramstedt.

NORD FOR GRÆNSEN

1. juni: Amtsborgmester Erik Jessen peger i en tale i Møgeltønder slotspark på, at valglovens spærreregel er uden reel betydning for det tyske mindretal, som selv med 8–9000 stemmer ikke vil blive repræsenteret i folketinget. Det vil derfor være hensigtsmæssigt, om mindretallet selv ville erkende denne realitet.

3. juni: Formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, Gerhard Schmidt, siger i en erklæring, at det tyske mindretal anser ophævelsen af spærrereglen som et principsspørgsmål, og at de ligesom det danske mindretal syd for grænsen bør være fritaget for spærrereglen. Iøvrigt holder man på, at et stemmetal svarende til folketingets »billigste« mandat burde være tilstrækkeligt.

5. juni: Industriens ryk mod vest gavner også Sønderjylland, som med 8,4 pct. af den sønderjyske befolkning beskæftiget ved industrien nu ligger på fjerdepladsen med hensyn til beskæftigelsesgrad overfor et landsgennemsnit på 7,6 pct. Højest ligger Nordborg, Augustenborg og Sydals kommuner med 22,7 pct. beskæftiget ved industrien.

Der Nordschleswiger mener om spærregrænsesagen, at amtsborgmesteren forenkler sagen. Han burde i stedet have støttet mindretallet. Derved havde han intet tabt, ja, ikke engang tabt ansigt, mener bladet.

10. juni: Overfor journalister fra Landespressekonferenz Schleswig-Holstein påpeger BdN-formand Gerhard Schmidt igen, at

spærreregel-kravet af principielle grunde er nødvendig. Med 6–7000 stemmer vil mindretallet få en reel chance for ved egen kraft at få et mandat.

Generalsekretær Peter Iwer Johannsen siger, at det er ukorrekt, når det påstås, at Danmark bærer hovedbyrden for begge mindretal. Til det tyske mindretals samlede udgifter bidrager Danmark kun med 44 pct.

11. juni: Den tyske børnehave i Nørreløgum vil blive videreført, selv om de offentlige tilskud bortfalder pr. 1. marts 1981 oplyses det efter et møde med forældrekræden.

14. juni: Deutsche Selbsthilfe, som har bestået i 45 år, tæller nu 1348 medlemmer. I det forløbne år blev optaget 57 hovedsagelig yngre medlemmer, oplyses det efter en generalforsamling i Tinglev.

15. juni: På Dybbøl festligholdes 60-året for Genforeningen under overværelse af dronning Ingrid. Folketingets formand, K. B. Andersen holdt hovedtalen.

I Egersund indvies en ny marina med plads til 220 både.

Det tyske mindretal holder sin årlige Knivbjergfest, som dog på grund af dårligt vejr kun samler beskeden tilslutning. I en tale sagde landdagsvicepræsident Kurt Hamer, SPD, at han fandt bladet Slesvigland ikke kun for reaktionært, men i sine grænsepolitiske intentioner også latterligt. Men måske er man i Slesvig-Holsten blevet mere ømfindelig og burde i stedet have tænkt mere over valglovsændringer, tilføjede Kurt Hamer.

En demonstration pr. tog for bevarelsen af banen Tønder–Nibøl må gennemføres pr. bus, da DSB nægter at tillade brug af jernbanestrækningen.

16. juni: Slesvigsk Parti er bedst tjent med ikke at stille op ved folketingsvalget, men man bør i højere grad sætte sin lid til kon-

taktudvalget, sagde formanden for Venstre i Sønderjylland, viceborgmester Peter Madson på partiets delegeretmøde i Åbenrå.

18. juni: Vandrelærerinde for Det unge Grænseværn efter 1933 og senere dansk lærerinde i Sydslesvig, Anna Jørgensen, Kværs er død.

Det tyske gymnasium i Åbenrå dimitterer i år 34 studenter.

Domprovst Olav Lindegaard blev med 814 stemmer valgt til ny biskop over Haderslev stift.

Der går 4,2 mill. kubikmeter sand til det nye dige i Vadehavet, og prisen bliver ialt 111 mill. kroner.

19. juni: Kiellanddagens udvalg for kultur og sport besøger det tyske mindretals institutioner. Især det tyske bibliotek i Åbenrå har stærke udvidelsesønsker. Kielpolitikerne håber, at der snart kan findes en løsning.

20. juni: Med en samlet omsætning i 1979 på 7,3 mill. kr. og en egenindtægt på 2,2 mill. kr. har bladet Der Nordschleswiger et tilskudsbehov på 5,1 mill. kr., oplyses det på bladets generalforsamling. Der oplyses om et stabilt abonnementstal men faldende annonceindtægter.

En faglig udstilling på Det sønderjyske Fællesskue i Åbenrå viser, at der i Sønderjyllands amt i 1980 findes ialt 8.558 landbrugsbedrifter. Siden 1970 er antallet faldet med ca. 3.000. Landbrugsbefolkningen, som i 1970 udgjorde ialt 17.800 personer, er i 1980 reduceret til 12.700 og ventes i 1985 at være nede på 11.500. Og det dyrkede areal vil falde til 291.000 ha mod 292.000 ha i 1980.

Amtsborgmester Erik Jessen siger i en tale ved dyrskuefrokosten, at sønderjysk landbrug gennem årtier dygtigt, og med åbent sind for en ny udvikling, ikke alene har kunnet følge denne op, men sønderjysk landbrug har også gennem årene under skif-

tende konjunkturer formået at fastholde sin stilling som et erhverv af afgørende betydning.

21. juni: I en samtale med Der Nordschleswiger siger den afgående formand for Den tyske Skoleforening, gdr. Heinrich Jørgensen, at han ikke forstår uroen i danske kredse over danske tekstannoncer om de tyske børnehaver. Den nyvalgte formand, læge Uwe Möller mener, at denne form for hvervning måske knapt bør drives så grelt, men der bør mere peges på kvaliteten i det tyske børnehavearbejde.

22. juni: Vesttyske smørbusser synes i følge en undersøgelse foretaget af Grænseregionsforskningsinstituttet helt at have vendt billedet i den såkaldte grænsehandelstrafik. Samtidig er den danske personbiltrafik over grænsen stærkt faldende.

Sprogforeningen vil markere sit 100 års jubilæum ved en fest den 10. oktober, hvor til såvel dronning Margrethe som dronning Ingrid ventes som gæster.

Sønderjydsk Skoleforening har siden 1920 kunnet sende 19.857 elever fra Nordslesvig på danske ungdomsskoler, og fra Sydslesvig har 10.979 elever fået støtte til danske skoleophold.

24. juni: 60 pct. af al landværts transport af danske varer passerer over Padborg. 43 pct. eller knap hveranden lønmodtager i Bov kommune arbejder indenfor transportsektoren.

29. juni: I en artikel i Jyske Tidende påtæler redaktør Bjørn Svensson den nye udgave af Bund deutscher Nordschleswigers Jahrbuch 1980, som specielt vedrørende forholdene om den tyske kandidatopstilling til folketingsvalget undlader væsentlige oplysninger og derved fremkalder det indtryk, at danske centrumdemokrater er nogle skurke, og at hjemmetyskerne er blevet frygteligt uretfærdig behandlet.

UGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.
Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NYJYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, atletik og
svømning.
Sommerkursus for kvinder og
mænd 3. maj-28. juli.
Vinterkursus for kvinder og mænd
3. oktober-28. marts.
Skoleplan sendes.
Telefon (04) 42 18 48
Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånecasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33
Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkerlskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

A/S Sønderjydske Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Grønsejlandets liv Grønsejlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højst.

Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørens adresse:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinsp. Chr. Stenz, Tøndervej 173, 6200 Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45,

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM & VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Søndergade 16, Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe

Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler.

Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige

daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN